

Türkçe Anatomi Terminolojisinin Öncülerinden Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren: Hayatı ve Eserleri*

One of the Pioneers of Turkish Anatomy Terminology Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren: His Life and Works
Ozan Turamanlarⁱ

ⁱDoç. Dr., Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi AD.
<https://orcid.org/0000-0002-0785-483X>

ÖZ

1900 yılında İstanbul'da doğan Zeki Zeren, 1973 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. 1923 yılında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra anatomi ve cerrahi alanlarında asistan ve başasistan olarak, bazı şehirlerde de cerrah ve başhekimlik görevlerini üstlenmiştir. 1933 yılında başlayan akademik hayatı ölümünden kısa süre öncesine kadar devam etmiştir. Türkiye'de anatomi öğretimi, araştırma ve pratik teşrih (diseksiyon) çalışmalarının geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. Tıp terimlerini Osmanlı Türkçesi terminolojisinden Türkçe'ye dönüştürülmesi, derleme ve düzenlenmesinde, aynı zamanda terimlerin Latince karşılıklarıyla birlikte sistemli ve topoğrafik bir anatomi koleksiyonu kazandırabilmek için yoğun bir çaba göstermiştir. Zeren'in uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan yayınları, ortak çalışmaları ve özellikle anatomi terimlerini içeren sözlüğü, büyük bir boşluğun doldurulmasında etkili olmuştur Zeki Zeren'in ulusal-uluslararası bilimsel yayını ile çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış bir çok yayını bulunmaktadır. Zeren, bilimsel alandaki çalışmalarının yanı sıra sosyal, kültürel ve medeniyet alanlarındaki faaliyetleri ile de etkin bir aktivist olarak da değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Zeki Zeren, Anatomi, Terminoloji

ABSTRACT

Zeki Zeren, was born in 1900 in Istanbul, died in the same city in 1973. After graduating from Istanbul Darülfünun, Faculty of Medicine in 1923, he worked as an assistant and chief assistant in the fields of anatomy and surgery, and as a surgeon and chief physician in some cities in Turkey. His academic life, which started in 1933, continued until shortly before his death. He made important contributions to the development of anatomy teaching, research and practical dissection studies in Turkey. He made an intense effort to transform medical terms from Ottoman terminology to Turkish, to collect and organize many anatomical terminology that we use today without being strange in Turkish, to provide a systematic and topographic anatomy collection with their Latin equivalents. Zeren's publications, collaborative works, and especially his dictionary containing anatomy terms, which were used as a textbook for many years, were effective in filling a large gap. Zeki Zeren had many publications in national and international scientific and various journals. Zeren should be considered not only as an academician who has worked in the scientific field, but also as an active activist in the fields of culture and civilization in his own time.

Key Words: Zeki Zeren, Anatomy, Terminology.

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2022; 12 (1): 18-23

DOI: 10.31020/mutfd.1017921

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 02 Kasım 2021; Kabul Tarihi - Accepted: 28 Aralık 2021

İletişim - Correspondence Author: Ozan Turamanlar <ozanturamanlar@hotmail.com>

Hayatı ve Fikirleri

1900 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Rehnümayi Füyuza't ve Rehberi Saadet mekteplerinde, orta öğrenimini Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi, Saint Joseph Lisesi ve Kadıköy Sultanisi'nde tamamladıktan sonra, 1917 yılında girdiği Askeri Tıbbiye'ye sağlık nedenlerinden dolayı devam edemeyerek İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi (Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane)'ne geçmiş ve 1923'te mezun olmuştur. 1923–1927 yılları arasında önce Teşrih (Anatomi) sonra II. Hariciye (Cerrahi) kliniklerinde asistan ve başasistan olarak çalışmıştır. 1927-1933 yılları arasında Çankırı ve Zonguldak hastanelerinde cerrahi hekimliği ve başhekimlik görevlerini üstlenmiştir. 1933'teki Üniversite Reformu ile İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne dönmüş ve Nurettin Ali Berkol'un yönetimindeki Anatomi Enstitüsü'nde doçentliğe atanmıştır.¹⁻⁴ Aynı yıl Anatomi terimlerinin Türkçeleştirilmesi için oluşturulan kurula dahil olmuştur.⁵

1939'da Fransa'da Paris Tıp Fakültesi'nde altı ay süreyle Anatomi profesörü Henri Rouvière'in yanında çalışmıştır. Paris'te kaldığı dönemde "Frenik sinirlerin boyun parçasının topografi ve trajesi" ve "İnsan adelelerindeki fibröz kemerler" adlı iki makalesi Fransızca olarak basılmış ve varyasyonel çalışmalarıyla anatomistlerin takdirini toplayarak Paris Anatomi Cemiyeti'ne ve İnternasyonal Anatomistler Birliği Üyeliği'ne kabul edilmiştir.^{1,3,4} Dr. Zeren, belli aralıklarla Avrupa'daki muhtelif tıp fakültelerine giderek anatomi alanındaki yeniliklerle ilgili görüş alışverişinde bulunmuştur. ACTA Anatomica ve Excepta Medica adlı bilimsel dergilerin redaktörlüğünü yapmıştır.⁴

1941'de profesörlüğe yükseltilmiş ve öncesinde Fransız cerrah Aimê Mouchet'nin yürüttüğü Antomi Pratik Çalışma şefliğine ertesi yıl getirilmiştir. Üniversitede uzun yıllar Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği ve Senato Üyeliği yapmış; 1951'de, Berkol'un ayrılması üzerine Anatomi Enstitüsü'nün yöneticiliğini devralmış ve 1952'de Ordinaryüs Profesör ünvanını alarak öğretim ve enstitü başkanlığı görevini 1973'te emekliye ayrılıncaya kadar sürdürmüştür.^{2,4,6,7}

Zeki Zeren, 1960 Darbesi ile üniversitelerden uzaklaştırılan öğretim üyelerinden biridir. O zamanlar TBMM'de 12. Dönem milletvekilliği ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Başkanlığı görevini yürüten Zeren, 1965'te TBMM üyeliği sona erdikten sonra Tıp Fakültesi'ndeki görevine geri dönmüş ve 1 Ağustos 1973'te emekliye ayrıldığı güne kadar akademisyen olarak çalışmaya devam etmiştir. Emekli olduktan kısa süre sonra 19 Kasım 1973'te, 73 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir (**Şekil 1**).^{1,2,8}

Şekil 1. Dr. Zeki Zeren'in TBMM albümünde yer alan fotoğrafı.⁸

1929 yılında resmi olarak Latin harflerinin kullanılmaya başlanması, öncesinde Osmanlı Türkçesi ve sonrasında özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Almanya'dan ülkemize gelen bilim insanlarının etkisi ile birlikte Almanca hakimiyeti ile birlikte tıp terimlerinin kullanımında karmaşa yaşanmasına sebep olmuştur. Prof. Dr. Zeki Zeren, Latince Anatomi terimleri için Osmanlı Türkçesi yerine Türkçe karşılıklarının belirlenmesinde ve kullanılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.⁹ Tıp Fakültesi Terim Komisyonu Üyesi ve Raportörü ile Türk Dil Kurumu'nun bilim ve yönetici üyesi olan Zeren, bu kapsamda yürütülen çalışmaların öncülüğünü üstlenerek, tıp terimlerini Osmanlı Türkçesi terminolojisinden Türkçe'ye dönüştürülmesinde, bugün Türkçe'de yadırganmaksızın kullandığımız birçok anatomik adlandırmanın derleme ve düzenlenmesinde, Latince karşılıklarıyla birlikte sistemli ve topoğrafik bir anatomi koleksiyonu

kazandırabilmek için yoğun bir uğraşı vermiştir.^{2,4,7} 1942 yılında Ankara'da gerçekleştirilen Milli Türk Dili Kurultayı'na fakülte temsilcisi olarak katılmış ve "Hekimlik Dilinde Reform" adlı bir sunum yapmıştır.⁴ Tıp Fakültesi Terim Komisyonu'nun hazırladığı "İnsan Anatomisini İlgilendiren Temel Terimler" adlı eser, Üniversite Terim Düzenleme Kurulu'nca incelenip kabul edilerek Maarif Vekilliği'nce onaylanmış ve 1943 yılında basılmıştır.¹⁰

Zeren'in, Türkiye'de anatomi öğretimi, araştırma ve gelişmesinde, bir yandan Avusturyalı Bernard ve Spitzer, diğer yandan Hasan Mazhar Paşa, Nurettin Ali Berkol ve Mouchet gibi hocaların yönetiminde yürütülen pratik teşrih (diseksiyon) çalışmalarının geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur.² Ayrıca, Batı ülkelerinin anatomistleri ile kurduğu akademik ilişkiler, uluslararası saygın dergilerle editörlük görevleri ve uluslararası bilimsel organizasyonlarda Türkiye'nin de yer alması için çaba göstermiştir. Henry Rouvicre'nin İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı'na gönderdiği bir mektupta Zeki Zeren için şu ifadeleri kullanmıştır: "Dr. Zeki Zeren gibi bir çalışma arkadaşını kazandığımdan kendimi bahtiyar addetmekte ve kendisini dostlarım arasında saymakla zevk duymaktayım".⁴

Zeren'in uzun yıllar ders kitabı olarak okutulan yayınları, ortak çalışmaları ve özellikle anatomi terimlerini içeren sözlüğü, büyük bir boşluğun doldurulmasında etkili olmuştur.² 1946'da "Latince-Türkçe-Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri" adlı önemli kitabını yayınlayarak bu terimleri sözcükleştirmiştir.^{10,11} Bu sözlüğe yazdığı önsözde tıp terminolojisine Türkçe kelimeleri kazandırmanın önemini ve gururunu şu ifadelerle paylaşmıştır: "...değil sade anatomide, bütün hekimlik terminolojisindeki Arapça kelimelerin çoğu günden güne yerlerini ya Türkçelerine yahut Türk kurallarına göre okuyup yazılan milletlerarası kelimelere bırakmış ve bırakmaktadır. Bu, cumhuriyet devrinin nesiller boyunca bilimsel ve kültürel alanda minnetle anılacak başarılarından biridir".¹²

Kendi kitabı ile ilgili eleştirisini yine kendisi yapmakta ve öğrencilerine şu öğüdünü vermektedir: "Topoğrafik anatomi kitabı resimli olmalı ve bu resimler de renkli yapılmalıdır. Bugün bu imkânı bulamadığım için talebelerime, anatomiye ve pratik çalışmalara başladıkları zaman verdiğim öğütler arasındaki şu tavsiyemi burada tekrarlayacağım: Anatomi vücut coğrafyasıdır."¹³

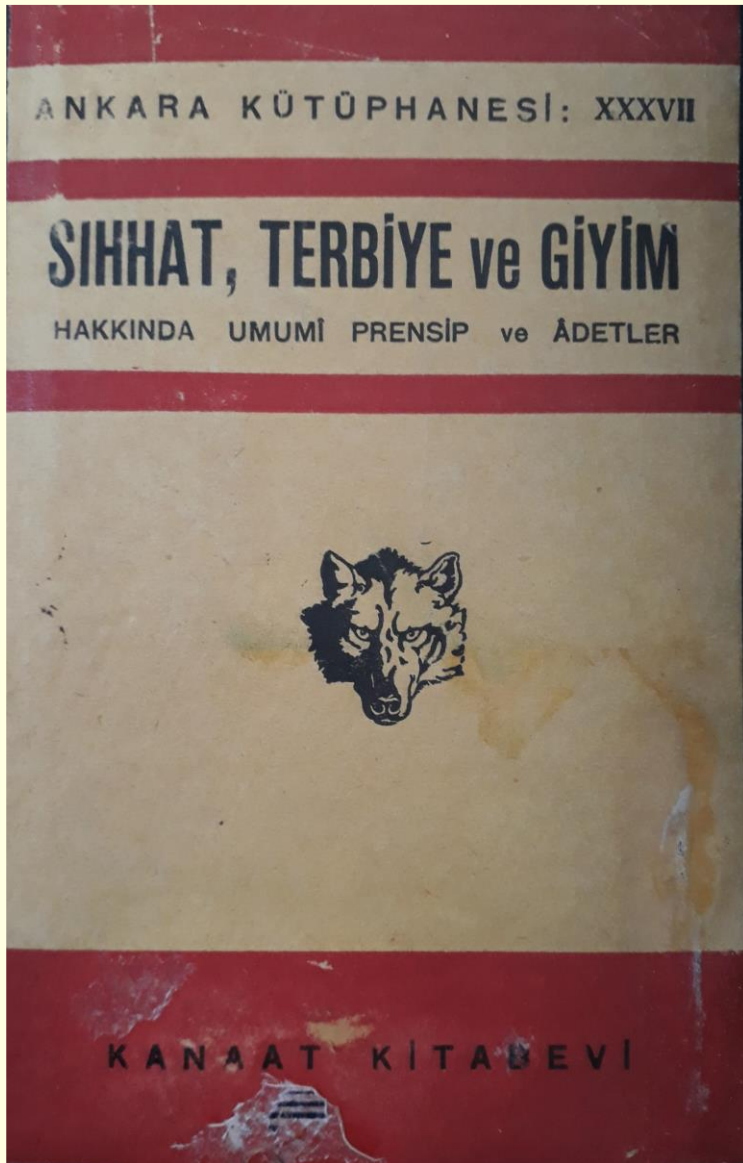
Zeki Zeren sadece bilimsel alanda çalışmalar yapmış bir akademisyen olarak tanımlanmamalı, aynı zamanda kendi dönemi içinde kültür ve medeniyet alanlarında etkin bir aktivist olarak da değerlendirilmelidir. IV. Türk Dil Kurultayı'ndaki raporunda "Yabancı dil bir Türk için asıl olamaz, Türkün ilim, kültür varlığını temsil eden üniversite ve okullarımızda gençliğe ilim, önce Türk diliyle, Türk yazısıyla ve Türk terimleriyle öğretilir. Dil reformu üzerinde çalışırken geçen zaman kayıp değil, gelecek için kazançtır." şeklinde beyanattır.¹⁴ "Evlilik ve Bekarlık Bilgisi ve Öğütleri", "Sıhhat, Terbiye ve Giyim Hakkında Umumi Prensipten ve Âdetler" gibi sosyal konular üzerine de yayınları vardır. Ayrıca Akşam Gazetesi'nde 200 kadar yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.⁴ Sıhhat, Terbiye ve Giyim Hakkında Umumi Prensipten ve Âdetler adlı kitabının içeriğinde, sağlık için öğünlerde yenilmesi gerekenler ve toplumda uyulması gereken kuralların esaslarından; yerine ve zamanına göre uygun olan davranış ve giyim modellerine kadar medeni insan davranışı için olması gereken her türlü kavram, temel düzeyde ve herkesin anlayacağı şekilde yazılmıştır.¹⁵ O dönemde yaşadığı şehir İstanbul'a olan göç hareketliliğinin hızlanması, hızlı kültürel değişim ve Batı tarzı düşünme ve yaşama şeklinin dönüşümünün karşılığı olarak Saygısızlıkla Savaş Derneği'nin kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁶ Temmuz 1945'te kurulan derneğin tüzüğünde kuruluş amacı, İstanbul belediye kurallarını tanıtmak, kurallara saygı göstermeye davet etmek, kişiler arası karşılıklı saygı adabını kökleştirmek ve yaymak şeklinde özetlenebilir.¹⁷

Zeki Zeren'in kişilik yapısını, bilime ve hayata bakışını onu tanıyanların anlatılarından görebilmek mümkündür. Zeren; oldukça titiz, saygısızlığa tahammülü olmayan ve sert mizaçlı biri olarak tanımlanır.¹⁸ Tıp öğrencisinin gözüyle Zeki Hoca, şu ifadelerle betimlemiştir: "...Zeki Zeren sert görünümlü bir hoca idi,

ama derslerini büyük özenle, bu arada hekimliğe yönelik ipuçları da vererek anlatırdı. Kalçadan adaleye yapılacak iğnenin siyatik siniri zedelemeyen nasıl yapılacağını göstermek için ders hademesini iskemleye oturtup göstermesi, hiçbir zaman gözümün önünden gitmedi ve her intramüsküler enjeksiyon yapmam gerektiğinde bunu hatırlayarak doğru yeri bulmaya çalıştım. Zeki Hoca sınavda aptalca cevap verenlere çok kızardı ve dörder kişi girilen sınavda dört kişiden biri böyle bir cevap verirse dördünü birden odadan attığı söylenirdi. Zeki Zeren Hoca ahlâka ve saygıya çok meraklıydı ve her derste bir fırsatla saygı konusunda bizleri uyarıcı bir şeyler söylerdi...¹⁹ Zeki Hoca, terminolojisi zor ve teorik bilgi kapasitesi hayli fazla olan anatomi derslerini, klinik bilgiler ile bütünleyerek öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekmeyi başarmıştır.⁴

Kendi çocuklarına ve çocuklarının nesiltaşlarına ithaf ettiği Sıhhat, Terbiye ve Giyim Hakkında Umumi Prensip ve Âdetler adlı kitabının son paragraflarından birinde vatanına ve gelecek nesillere verdiği önemi şu şekilde belirtmiştir:

“Vücudunuz vatan toprağına karışmak için mezarına giderken, ruhunuz, arkanızda o toprağı çiğnetmeyecek, yurda hor baktırmayacak kabiliyette yetiştirdiğiniz evlatlarınızı yeni nesil arasına katmış olmakla ancak müsterih olmalıdır. İşte bu söylediğim meziyetlere sahip, yüksek karakterli olmanız, hem kendiniz, hem de memleket için lüzumlu ve faydalıdır.” (Şekil 2).¹⁵

Şekil 2. Zeki Zeren'in "Sıhhat, Terbiye ve Giyim Hakkında Umumi Prensip ve Âdetler" adlı kitabının kapağı.¹⁵

Eserleri

Anatomi ders kitapları ve anatomiye ait diğer konularda 25, anatomi terimleri üzerine araştırmalar hakkında dokuz, bilimsel araştırmalar hakkında yedi adet eser vermiştir.¹ Zeki Zeren'in ulusal bilimsel ve çeşitli dergilerde yayımlanmış makalelerin künyesi Özyayın'ın kitabında sıralanmıştır.²⁰ Bu yayınlar şunlardır:

Andre Hovelaque (1880-1939). Tıp Dünyası 13: 4343-4345, 1941.

Prof. Dr. A Mouchet. Tıp Dünyası 14(7), 1941.

Hekimlik terimlerindeki reform. Dirim 17(7-8): 193-196, 1942.

Tıp terimlerimiz ve milletlerarası klişe sıfatlar. Dirim 18(11-12): 342-344, 1943.

Laboratuvarlar ve laboratuvarcılarımız I- II. Dirim 20(9-10): 174-178, 20(11-12): 206-210, 1945.

Yarının hekimlerine armağanlama; ne meslekte gelişi güzellik, ne de ihtisasta. Tıp Dünyası 18(6-206): 5543-5547, 1945.

Anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. Hüsnütabiat Matb, 288s. İst.1947.

André Latarjet (1876-1947). İÜ Tıp Fak. Mecm. 10: 330-332, 1947.

Prof. Dr. Orhan Abdi Kurtaran (1878-1948). İÜ Tıp Fak Mecm 11 (I). 101-103, 1948.

Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein için. İstanbul Klinik Dersleri 2(8): 61-64, 1949. İÜ Tıp Fak. Mecm. 12(3): VII-X, 1949.

Fizyoloji muallimi Dr. Şakir Paşayı anma. İÜ Tıp Fak. Mecm. 13: 216-220, 1950.

Ord. Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol'un yetmişinci yıldönümü için. İÜ Tıp Fak. Mecm. 15(1): 3-6, 1952.

Bin yıldan eski "ünsî" ve "vahşî" (eski anatomik terimler). İÜ Tıp Fak. Mecm. 15 (1): 345-349, 1952.

İbn Sina'nın Türk anatomi terimleri üzerine tesiri. İÜ Tıp Fak. Mecm. 15 (1): 585-596, 1952.

Prof. Henri Rouviere (1875-1952). İÜ Tıp Fak. Mecm. 15: 1350-1356, 1952.

Paris seyahati intibaları. Tıbbiyeli Seri: II, 1 (82/2): 50-54, 1954.

Batı Anadolu seyahatimden izlenimler (intibalar). İÜ Tıp Fak. Mecm. 17(2): 307-310, 1954.

Hocamız Nurettin Ali Berkol'u kaybettik. Tıbbiyeli Seri: II, 2(2). 39-41, 1955.

Açış Dersi. İÜ Tıp Fak. Mecm. 19: 5-24, 1956.

Yirmiyedi Mayıs devriminden sonra Üniversitenin tekrar açılışı konuşması (13 Haziran 1960). Yeni Tıp Alemi 9(100). 203-207, 1960.

Latince-Türkçe-Osmanlıca anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. İÜ Tıp Fak. yay. No: 838/36, 292 s. 1966.

Max Clara daha ölmemeliydi; onu çok erken kaybettik. İÜ Tıp Fak. Mecm. 29(2): 195-196, 1966.

İnsan vücudu bölge anatomisi terimleri. 12s. İst. 1968.

Bin yıldan eski "ünsî" ve "vahşî". Dirim 45(4): 185-188, 1970.

Ord. Prof. Hasan Mahzar Paşa (50. Ölüm yılında). Dirim 46(1): 42-43, 1971.

Bilgi

Çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

1. Erdem M. Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren (1900-1973) Anatomi Terimlerinin Türkçe'leştirilmesinde Öncü Anatomist. Nobel Medicus 2017;13(3):69-71.
2. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi 10. cilt. İstanbul: Anadolu Yayıncılık; 1983.
3. Alpay M, Zeybek A. Türk Tıp ve Anatomi Eğitiminin Değişimine Genel Bir Bakış. KOU Sag Bil Derg 2021;7(1):6-10.
4. Şehsüvaroğlu B.N. Bizde Anatomi Öğretimine Dair. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1952;15 (1):402-404.
5. Atmaca NS. Türk Tıp Dilinin Tarihsel Gelişimi. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2.Ulusal Sempozyumu: 28-05-2004; Ankara; 197-210.
6. Kâhya E, Erdemir, AD. Bilimin ışığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları. Türkiye Diyanet Vakfı; 2000.
7. Erdemir AD. Tıp Tarihi. Nobel Tıp Kitabevleri. 2014.
8. TBMM Albümü, Cilt 2 (1950-1980). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları; 2010.
9. Cankur NŞ. Tıp eğitiminde dil: II Eğitim dilinde Türkçe'nin yeri ve geleceği. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2002; 28(1):33-35.
10. Akkın SM. Türkçe Anatomi Terminolojisinin Kurucusu: Zeki Zeren. Anatomiden Güncel Haberler. Deonta Yayıncılık 2003;2:8.
11. Ülker S. Bilim dili ve Türkçe. Güncel Gastroenteroloji 2003;7:1-3.
12. Zeren Z. Latince - Türkçe - Osmanlıca Anatomi Sözlüğü ve Türk Anatomi Terimleri. Hüsnütabiat Basımevi; 1946 .
13. Zeren Z. Topoğrafik Anatomi. Hüsnütabiat Basımevi; 1949.
14. Çıkmaz S. Türkçe Anatomi Terimlerinin Etimolojik ve Semantik Açıdan İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Anatomi Anabilim Dalı Doktora Tezi. Edirne, 2006.
15. Zeren Z. Sıhhat, Terbiye ve Giyim Hakkında Umumi Prensip ve Âdetler. Kanaat Kitabevi; 1940.
16. Özden BA. Gökhan Akçura ile Söyleşi - İstanbul'un Şenlikli Tarihine Bir Yolculuk. Toplumsal Tarih: Sayı:318 Sayfa: 62-66. 2020.
17. Saygızlıkla savaş derneğinin tüzüğünü neşrediyoruz. Akşam Gazetesi 1945; Aralık 25; 7.
18. Köselioğlu L. Kaf Dağı'nın Ötesi. İletişim Yayınevi; 2008.
19. Koptagel G. İstanbul Üniversitesi'nde Eskilerden Bildiklerim, Hatırladıklarım. Osmanlı Bilimi Araştırmaları 2010;(11)1:203-234.
20. Özaydın Z. Türk tıp ve tabii ilimler tarihi bibliyografyası (tıp-eczacılık-diş hekimliği, veterinerlik hekimliği, hemşirelik, ebelik), (19-21. yy.): Cumhuriyetin 90. yılı anısına / İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi; 2012.